

THE CONCEPT OF "ORIENTALISM" AND POLITICAL VIEWS ON IT IN WESTERN EUROPE

Xoldarov Akmaljon

Fergana State University

aaxoldarov95@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15684765>

ARTICLE INFO

Received: 12th June 2025

Accepted: 16th June 2025

Online: 17th June 2025

KEYWORDS

Orientalism, Enlightenment, European political thought, Bevilacqua, Malcolm, Islam, Ottoman Empire, Edward Said.

ABSTRACT

This article explores the development of the concept of Orientalism in Western Europe and its interaction with Enlightenment-era political thought. Drawing upon the monographs of Alexander Bevilacqua and Noel Malcolm, it analyzes Europe's perception of the Islamic East, the study of Arabic sources, and how these shaped the evolution of European political ideas. The article also provides a critical reading of Edward Said's "Orientalism" thesis within this historical context.

ПОНЯТИЕ «ОРИЕНТАЛИЗМ» И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА НЕГО В ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ

Холдаров Акмал

Ферганский государственный университет

aaxoldarov95@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15684765>

ARTICLE INFO

Received: 12th June 2025

Accepted: 16th June 2025

Online: 17th June 2025

KEYWORDS

Ориентализм, эпоха Просвещения, европейская политическая мысль, Бевилаквa, Малколм, ислам, Османская империя, Эдвард Саид.

ABSTRACT

Статья посвящена анализу возникновения концепции ориентализма в Западной Европе и её взаимосвязи с политической мыслью эпохи Просвещения. Основываясь на трудах Александра Бевилаквы и Ноэля Малколма, автор рассматривает восприятие исламского Востока в Европе, исследование арабских источников, а также влияние этих процессов на развитие европейской политической мысли. Также предложена критическая перспектива на тезисы Эдварда Саида.

G'ARBIY YEVROPADA "SHARQSHUNOSLIK" TUSHUNCHASI VA UNGA SIYOSIY QARASHLAR

Xoldarov Akmaljon

Farg'ona davlat universiteti

aaxoldarov95@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15684765>

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received: 12th June 2025
Accepted: 16th June 2025
Online: 17th June 2025

KEYWORDS

Orientalizm, Ma'rifat davri, Yevropa siyosiy tafakkuri, Bevilakva, Malkolm, islom, Usmoniylar, Edvard Said.

Ushbu maqola G'arbiy Yevropada sharqshunoslik tushunchasining shakllanishi va siyosiy tafakkur bilan aloqadorligini tarixiy-nazariy nuqtai nazardan o'rganadi. Aleksandr Bevilakva va Noel Malkolmning monografiyalari asosida Ma'rifat davridagi Yevropaning islomiy olamga bo'lgan munosabati, arab manbalarining o'rganilishi, va bu jarayon siyosiy g'oyalar evolyutsiyasiga qanday ta'sir ko'rsatgani tahlil qilinadi. Shuningdek, Edvard Saidning "Orientalizm" konsepsiyasiga tanqidiy yondashuv berilgan.

G'arbiy tajriba makonidagi demokratik jamiyatlarning o'z-o'zini anglash uslubi bugungi kunga qadar Ma'rifat¹ davrining me'yorlari va ideallari bilan kuchli shakllangan. Biz hanuzgacha – barcha orqaga qaytishlar va tanqidlarga qaramay – Ma'rifat davrining uzoq va murakkab o'rganish jarayoni orqali qo'lga kiritilgan va belgilab olingan umid va kutish ufqida yashayapmiz. Boshqa tomondan, hozirgi Yevropada islomga nisbatan, umumlashtirilgan tarzda, go'yoki u hech qachon ma'rifat davrini boshdan kechirmagan, degan tashxis qo'yilmoqda. Shu bois, aynan shu savol – ya'ni, islomiy Sharq Ma'rifat davridagi Yevropa siyosiy tafakkurining shakllanishiga hissa qo'shganmi yoki yo'qmi, agar qo'shgan bo'lsa, qanday qilib – nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hayrat bilan shuni kuzatish mumkinki, bu savol Yevropa siyosiy g'oyalar tarixida yaqinda, ya'ni Edvard Said boshlab bergan orientalizm² bahsidan oldin deyarli qo'yilmagan, qolaversa, javob ham topilmagan. Mazkur matnda ingliz tilida yozilgan ikki muhim monografiya tilga olinadi. Ular nafaqat islomning Yevropa siyosiy tafakkuridagi roli haqidagi savolning ahamiyatini ta'kidlaydi, balki unga javob elementlarini ham to'plab taqdim etadi. Aleksandr Bevilakva³ o'zining boy manbaviy asosga ega, aqlli tarzda tuzilgan va nafis yozilgan tadqiqotida Ma'rifat davridagi Yevropadagi "arab olimlar respublikasi"ni tasvirlaydi. Noel Malkolm⁴ esa 1450–1750 yillar oralig'idagi Yevropa siyosiy g'oyalar tarixini tahlil qilib, unda islom va Usmoniylar imperiyasi qanday qabul qilinganini va bu tasavvurlar Yevropa tafakkuriga qanday ta'sir ko'rsatganini o'rganadi.

Bu ikki tadqiqotning kuchli jihati shundaki, ular Yevropa siyosiy g'oyalar tarixining asosiy manbalarini qayta ochib beradi. Bu yerda tanilgan va mashhur mutafakkirlar emas, balki tarixning soyada qolgan kam tanilgan mualliflar va asarlar tahlil qilinadi va qadrlanadi.

Bevilakva Yevropaning islom sivilizatsiyasi haqidagi bilimlari qanday shakllangani va uning manbalarini izlab boradi. Tadqiqotining birinchi bobida u Yevropalik olimlar,

¹ **Ma'rifat** (arab. *ma'rifa*) — lug'aviy jihatdan "bilish", "tanish", "anglash" degan ma'nolarni bildiradi

² Lotincha "**orientalis**" (sharqiy) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, lug'aviy jihatdan "Sharqqa oid", "Sharq bilan bog'liq" degan ma'noni anglatadi. Sharq mamlakatlariga, ularning tili, adabiyoti, dini, san'ati, falsafasi va madaniyatiga oid bilimlar tizimi yoki Sharq haqida g'arbiy tasavvurlar va ifodalar majmuasi.

³ **Aleksandr Bevilakva** — amerikalik tarixchi, islom sivilizatsiyasi va Yevropa Ma'rifat davri o'rtasidagi ilmiy aloqalarni o'rganuvchi mutaxassis. Qarang: *The Republic of Arabic Letters: Islam and the European Enlightenment* (Harvard University Press, 2018).

⁴ **Noel Malcolm** — britaniyalik tarixchi va siyosiy tafakkur bo'yicha mutaxassis. U "Useful Enemies: Islam and the Ottoman Empire in Western Political Thought 1450–1750" (Oxford University Press, 2019) asarida G'arbiy Yevropa siyosiy tafakkurida islom va Usmoniylar imperiyasining murakkab tasvirini tahlil qiladi

diplomatlar, missionerlar, savdogarlar va sayohatchilar o'z tashabbuslari bilan yoki ular xizmat qilgan davlatlarning topshirig'i asosida Istanbuldagi kitob bozoridan arab, fors va usmoniy qo'lyozmalarni sotib olib, Yevropaga olib kelgani va shu orqali sharqiy kutubxonalar barpo etganini ko'rsatadi. Bu davrda yevropaliklar orasida bu asarlarni yig'ish va sotib olishga bo'lgan ishtiyoq shu darajada kuchli bo'lgan ediki, 1715 yilda Usmoniy hukmdorlari xorijliklarga kitob sotishni taqiqlashga majbur bo'lishgan.

Bu holatning o'zi ham Yevropaning islom va Usmoniy imperiyasiga bo'lgan qiziqishi "beg'araz" bo'lmaganini, ya'ni bu qiziqish hokimiyat uchun zarur bilimlarni o'zlashtirishga qaratilganini ko'rsatadi. Masalan, fransuz vaziri Jan-Batist Kolber⁵ o'zining bilimli diplomati Antuan Galland⁶ga yuborgan kitoblar ro'yxatida, Yevropa siyosatchilari faqatgina islom dini tarixi haqida emas, balki Usmoniy imperiyasining ishlash mexanizmi, jamiyatning urf-odat va tafakkur tarzlari, tillari va madaniyatlari, san'at va ilm-fan darajasi haqida ham bilimga ega bo'lishni istaganini ko'rish mumkin.

Shunga qaramay, Yevropaning islomiy tajriba makonini qabul qilishidan boshlab bu qiziqish "diniy va kitobiy" xarakterga ega bo'lgan, bu esa, uchta monoteistik dinlar⁷ orasidagi umumiylik bilan bog'liq bo'lishi mumkin: ya'ni, ular insoniyat haqiqatini ikki kitob muqovasi orasiga sig'dirish mumkinligiga ishonishadi. Shu sababli, Bevilakva ikkinchi bobda qayd etganidek, Yevropadagi arab olimlar respublikasining eng muhim yutuqlaridan biri Qur'on tarjimai bo'lgan, va bu tarjima ushbu ilmiy harakatning muhim asosini tashkil etgan.

Uchinchi bobda Bevilakva o'zining asosiy tezisini ilgari suradi: u taxminan 1650–1750 yillar oralig'ida Yevropadagi arab olimlar respublikasi islom haqidagi tasavvurlarni sifat jihatdan yangilaganini ta'kidlaydi. Yevropa tarixida ilk bor arab manbalari va tajribasi yevropalik olimlar – masalan, Jorj Seyl, Edvard Pokok, Richard Simon, Adriaan Reland, Genri Stubb, Xamfri Pridoks, Fridrix Spanxaym, Yoxann Yakob Rayske, Saymon Okli, Jon Toland, Euzeb Renaudo va Anri de Bulenvilye – tomonidan keng o'rganilgan, tarjima qilingan va sharhlangan. Bular orqali islom dunyosi anglangan va u yevropaliklarning xristian tajriba va tushuncha doirasiga kiritilgan.

Bu ilmiy faoliyat islom dini va sivilizatsiyasini qayta baholash imkonini bergan, ayniqsa bu davrda Yevropada Usmoniylar imperiyasiga bo'lgan qo'rquv kamayganida yuz bergani e'tiborli. Shuni ham ta'kidlash lozimki, Yevropadagi arab olimlar respublikasi vakillari odatda dunyoviy emas, balki katolik va protestant ruhoniylar bo'lgan, ular islomni xristianlik, yahudiylik yoki qadimgi yunon falsafasi bilan qiyoslash orqali Yevropaning insoniyat tarixiga oid umumiy qarash doirasini kengaytirishga intilganlar.

⁵ **Jan-Batist Kolber (Jean-Baptiste Colbert, 1619–1683)** — Fransiyaning Luiv XIV davridagi nufuzli davlat arbobi, moliya vaziri. U merkantilizm siyosatini kuchli qo'llab-quvvatlagan va Fransiyada iqtisodiy markazlashuv asoslarini yaratgan. Kolber ilm-fan va sharqshunoslikka ham katta e'tibor bergan; ayniqsa, sharq manbalarini yig'ish va tarjima qilishga diplomatlar orqali rag'bat bergan

⁶ **Antuan Galland (1646–1715)** – fransuz sharqshunosi, tarjimon va diplomatiya xodimi bo'lib, u arab, fors va turk manbalaridan ko'plab qo'lyozmalarni to'plagan va Yevropaga olib kelgan. U eng ko'p "*Ming bir kecha*" (Les Mille et Une Nuits) asarining ilk fransuzcha tarjimai bilan mashhur bo'lib, bu tarjima XVIII asrda Yevropada Sharq haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

⁷ **Monoteistik dinlar** — bu yagona, mutlaq va oliy Xudoga e'tiqod qiladigan dinlar bo'lib, ular ichida eng mashhurlari: **yahudiylik**, **xristianlik** va **islom** sanaladi. Bu dinlarda Xudo yagona va har narsaga qodir deb qaraladi, va Muqaddas Kitoblar (Tavrot, Injil, Qur'on) ilohiy vahiy deb e'tirof etiladi. Ular axloqiy qonunlar, vahiyga asoslangan tarixiy narrativlar va najot konsepsiyasi bilan birlashadi.

Yevropa sharqshunosligining asos soluvchi avlodidan Bevilakva o'z tadqiqotining to'rtinchi bobida bir muallif — Bartelami Herbelot de Molanvill⁸ — ni alohida ajratib ko'rsatadi.

Uning ulkan asari — ko'p jildli "*Bibliothèque orientale*" — muallif vafotidan ikki yil o'tib, 1697 yilda Parijda nashr etilgan bo'lib, XVIII-asrda butun Yevropa bo'ylab tarjima qilingan va keng o'qilgan. Bu asar XIX-asrning birinchi yarmigacha islom olami haqidagi eng muhim manba sifatida e'tirof etilgan.

Tadqiqotning oltinchi va oxirgi bobida Bevilakki ma'rifatparvarlik davrida islomga bo'lgan munosabat tarixini Monteske, Voltayer va Gibbon misolida yoritadi. Bu mashhur uch yozuvchi, faylasuf va tarixchi o'zlarining islom olami haqidagi bilim va dalillarini Yevropaning "arab ulamolari respublikasi" asarlaridan olganlar. Garchi sayohat adabiyoti ham muhim bilim manbasi bo'lib, islomni anglashda ilk sharqshunoslarning "ilmiy" asarlari bilan raqobatlashgan bo'lsa-da, Bevilakva uni faqat chekka mavzu sifatida tilga oladi.

Sayohat adabiyoti ayniqsa Monteske uchun nihoyatda muhim bo'lgan: u undan ko'p hollarda sharqona despotizm haqidagi tasavvurlarini ishlab chiqish yoki tasdiqlashda foydalanadi. "*Fors maktublari*" asarida Monteske islomiy sharq obrazidan murakkab badiiy usullar orqali foydalanib, Fransiyadagi mutlaq monarxiya siyosiy tuzumini tanqid qiladi.

Bevilakva ta'kidlashicha, islomiy sharqqa bo'lgan bu kabi instrumental va vositaviy yondashuv ma'rifatparvarlik davri faylasuflari va siyosiy tafakkur egalari uchun xos bo'lgan. Ular islom va u shakllantirgan jamiyatlar hamda imperiyalarni ichki tomondan tushunishga unchalik qiziqishmagan, balki o'z falsafiy orzu-umidlari va qo'rqinchli tasvirlarini bu dunyoga nisbatan "yopishtirib qo'yanlar".

Voltaire'ning Muhammad, islom va arablar haqidagi pozitsiyasi esa nafrat va qoyil qolish, iblisiylashtirish va ideallashtirish o'rtasida tebrangan — bu uning islom haqidagi bilimi va Yevropa o'quvchisiga yetkazmoqchi bo'lgan tanqidiy xabari bilan bog'liq.

Bevilakva Gibbonning talqinlariga eng ko'p qoyil qoladi. U o'zining buyuk asari — Rim imperiyasi tarixi — da islomning paydo bo'lishi va Istanbulning Usmonlilar tomonidan bosib olinishi voqealarini ham yoritgan. Biroq, Gibbon ham islomni ma'rifatparvarlik tarixiy tafakkuriga moslashtirish uchun tarixiy fakt va manbalarga har doim sodiq qolmaganlikda tanqid qilinadi.

Bevilakva shuni ta'kidlaydiki, 1750-yillardan boshlab islomga nisbatan Yevropadagi qarashlar salbiy tus ola boshlagan. Ilk sharqshunoslik va arabshunoslik avlodi uchun xos bo'lgan islom sivilizatsiyasi bilan qandaydir uzoq qarindoshlik g'oyasi yo'qolgan. Ma'rifatparvarlik tarix konsepsiyasi Yevropani dunyo tarixining yetakchi kuchi deb e'tirof etgan, siyosiy va iqtisodiy yuksalish esa Yevropada ustunlik tuyg'usini paydo qilgan, bu esa keyinchalik imperializm va mustamlakachilikka olib kelgan.

Shunga qaramay, XVI va XVII-asrlarda yevropalik olimlar tomonidan islomiy-arab dunyosini filologik o'rganish va talqin qilish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar yo'qqa chiqmagan. Bu asarlar keyinchalik o'zaro tushunishni rivojlantirish uchun zamin yaratgan.

⁸ **Bartelami Herbelot de Molanvill (1625–1695)** — fransuz sharqshunosi va bibliograf, islomiy va sharqona manbalarni Yevropaga tanitishda muhim rol o'ynagan. Uning eng mashhur asari *Bibliothèque orientale* (1697) — arab, fors va turk manbalariga asoslangan ensiklopedik lug'at bo'lib, u Yevropada islom sivilizatsiyasi haqida keng qamrovli bilim manbai sifatida XVIII–XIX asrlarda keng tarqalgan.

Islom va Usmonli imperiyasining siyosiy tafakkurdagi o'рни haqida esa Malkolm boshqacha, murakkabroq yondashuvni taklif qiladi.

Malkolm⁹ o'z tadqiqotida Yevropa siyosiy tafakkurini kengroq ma'noda ko'rib chiqadi, Bevilakva'dan farqli o'laroq, tarixiy kontekst va kuchlar nisbatini chuqurroq hisobga oladi. Natijada, ba'zi hollarda Yevropa siyosiy tafakkuri Usmonlilar bilan kuch muvozanatining bevosita natijasi yoki yon ta'siri sifatida qaraladi, garchi u bu bilan cheklanmasa ham.

Bevilakva tomonidan yoritilgan mualliflarning bir qismi Malkolmda ham uchraydi, biroq ularni arab tilini biluvchi yagona ilmiy guruh sifatida emas, balki kengroq tarixiy manzara doirasida tahlil qiladi. Shunga qaramay, Malkolm bergan g'oya tarixiga oid materiallar asosida, Yevropada islom va Usmonlilar imperiyasi haqidagi muhokamalar ancha uyushgan tarzda olib borilgani ayon bo'ladi.

Malkolmning monografiyasi 16 bobdan iborat bo'lib, u yerda xronologik va tizimli yondashuvlar uyg'unlashtirilgan. U o'z izlanishini 1453-yilda Istanbulning (Konstantinopol) qulashi va Yevropa nasroniy dunyosining bunga bergan reaksiyasi bilan boshlaydi. Yevropa tomonidan Usmonli imperiyasining qudratli, muvaffaqiyatli, xavfli va dahshatli deb qabul qilinishi aynan shu tarixiy voqeaga borib taqaladi. Har ikki tomon bu voqeani najot tarixi sifatida talqin qilgan.

Malkolm shuni ko'rsatadiki, O'rta asrlardayoq islomga nisbatan keng tarqalgan adovat va la'natlardan tashqari, yarashtiruvchi yondashuvlar ham mavjud bo'lgan. Masalan, *Nikolaus von Kues* o'zining "*E'tiqodlar tinchligi*" asarida islomga muayyan haqiqat jihatini tan olib, xilmaxillik va birlikni Xudoning irodasi sifatida ko'rgan.

Islomdan ajralib turish konfessional identitet¹⁰ni shakllantirishda muhim omil bo'lgan. Bu yerda din va siyosatning ajratilishi masalasi tortishuv mavzusi edi: Lyuter papachilarni dunyo va mol-dunyoga haddan ortiq bog'lanishda ayblagan. Faqat Filipp Melanton bu masalaga yanada chuqurroq qaragan...

Diqqatga sazovor jihatlardan biri, XVII-asrda Usmonli imperiyasi Yevropaning yirik davlatlari uchun mo'ljallangan tinchlik loyihalariga qanday osonlikjalb etilganida. Masalan, Emerik Krus tomonidan ilgari surilgan g'oyada Ma'rifatparvarlik davrining mutafakkirlari tomonidan Usmonlilarning nasroniylarga nisbatan bag'rikengligi doimo e'tirof etilgan va Yevropadagi "nasroniy" saltanatlarining murosasizlik va zulmiga qarama-qarshi qo'yilgan – bu holat Pierre Bayledan tortib Voltayrgacha kuzatiladi. Shunga qaramay, bu ijobiy fikrlar va e'tiroflar hech qachon Yevropadagi islom va Usmonli imperiyasi haqidagi umumiy nutqga hukmron bo'lmagan; aksincha, Yevropa siyosiy tafakkurida ularning qabul qilinishi va tushunilishi borasida qarama-qarshi, rang-barang qarashlar mavjud bo'lgan.

⁹ **Noel Malcolm** — britaniyalik tarixchi, siyosiy esseist va Oksford universitetining St Antony's kollejida ilmiy xodim. Uning tadqiqotlari asosan Yevropa intellektual tarixi, Usmonli imperiyasi, Balkanlar va diniy-siyosiy g'oyalar evolyutsiyasiga qaratilgan. U "*Useful Enemies: Islam and the Ottoman Empire in Western Political Thought 1450–1750*" (2019) nomli nufuzli monografiyaning muallifi hisoblanadi.

¹⁰ **Identitet** (lot. *identitas* — "o'xshashlik", "bir xil bo'lish") — bu shaxs yoki guruhning o'zini qanday anglashini, kim ekanligini, boshqa shaxs yoki guruhlardan qanday farq qilishini ifodalovchi tushuncha. Identitet ko'pincha ijtimoiy, madaniy, diniy yoki milliy o'zlik bilan bog'liq bo'ladi. U individual (shaxsiy) hamda kollektiv (jamiyat yoki guruh) darajada namoyon bo'ladi.

Bu holat, ayniqsa, Malkolm uchta bobda qayta tiklagan sharqona despotizm¹¹ haqidagi murakkab nutqlarda yaqqol ko'rinadi. U bu tushunchaning ilk ildizlarini Aristotel davridagi antik davrlardan tortib, Bodin siyosiy nazariyasida qayta paydo bo'lishi va Monteske asarlarigacha kuzatadi. Bu g'oya tarixi bilan bog'liq yana bir xulosa shuki, Hobbes, Spinoza yoki Lokke kabi nufuzli siyosiy mutafakkirlar o'z asarlarida islom yoki Usmonli imperiyasiga deyarli murojaat qilmaganlar.

Orqaga nazar tashlab, inson biroz ishonchsizlik bilan shuni ham anglaydiki: tahlil qilingan davr mobaynida Yevropa siyosiy tafakkuriga bevosita ta'sir ko'rsatgan islomiy-arab tajriba doirasidan chiqqan deyarli hech qanday muhim mutafakkir bo'lmagan. Bu holat faqat keyinchalik buyuk tarixchi Ibn Xaldun misolida istisno bo'lgan.

Tadqiqotining yakunida Malkolm Edvard Saidning¹² mashhur "Orientalizm" haqidagi asarini eslatadi va uning asosiy tezisiga qarshi chiqadi. Ya'ni, Yevropa islomiy Sharqni har doim o'zining "qarama-qarshi obrazi" sifatida ta'riflab, uni siyosiy jihatdan o'z nazoratiga olishga intilgan. Haqiqatda esa Saidning bu tezisini Yevropaning ilk yangi davri va Ma'rifat davridagi siyosiy tafakkuriga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etish mumkin emas, chunki Saidning o'zi asosan XIX-asrni va orientalist fanlarning hokimiyatga tayangan bilim ishlab chiqarishini nazarda tutgan. Shu ma'noda, Bevilakva va Malkolmning e'tiborga loyiq monografiyalari Saidning tubdan yangilik olib kirgan asariga tuzatma emas, balki uni mazmunli tarzda to'ldiruvchi manba bo'lib xizmat qiladi.

References:

1. Bayle, Pierre. *Dictionnaire historique et critique*. Rotterdam, 1697.
2. Bevilacqua, Alexander. *The Republic of Arabic Letters: Islam and the European Enlightenment*. Harvard University Press, 2018.
3. Gibbon, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. London, 1776–1788.
4. Herbelot de Molainville, Barthélemy d'. *Bibliothèque orientale*. Paris, 1697.
5. Malcolm, Noel. *Useful Enemies: Islam and The Ottoman Empire in Western Political Thought 1450–1750*. Oxford University Press, 2019.
6. Montesquieu, Charles de. *Lettres persanes*. Paris, 1721.
7. Said, Edward W. *Orientalism*. Pantheon Books, 1978.
8. Voltaire. *Mahomet ou le Fanatisme*. Paris, 1741.
9. Voltaire. *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*. Geneva, 1756.

¹¹ **Despotizm** — bu hokimiyatning bir shaxs qo'lida mutlaq, cheksiz va nazoratsiz bo'lishi holatini bildiradi.

¹² **Edvard Said** (1935–2003) — amerikalik adabiyotshunos, faylasuf va madaniyat tanqidchisi, zamonaviy postkolonial nazariyaning asoschilaridan biri. U o'zining mashhur "Orientalizm" (1978) asarida G'arbning Sharqqa nisbatan tasvir va tasavvurlarini tahlil qilib, bu jarayonni siyosiy hokimiyat va bilim ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlik sifatida talqin etgan.